

Микола Петровський

ДО БІОГРАФІЇ ІВАНА БОГУНА.

Н І Ж И Н
Держдруккарня ОмГ'а
1 9 3 0.

Микола Пепровський

ДО БІОГРАФІЇ ІВАНА БОГУНА.

Н І Ж И Н
Держдрукарня ОМГ'а
1 9 3 0.

Записки Ніжинського Інституту
Народньої Освіти кн. X (1930 р.)
Ніжинський Окрліт № 512.
Замовлення № 1489.

ДО БІОГРАФІЇ ІВАНА БОГУНА.

Між тими видатними діячами України, що їх висунула велика революція торговельного капіталу XVII в.—Хмельниччина й наступні за нею роки, видатне місце посідає Іван Богун, що відігравав значну роль в цих бурхливих подіях, покіль закінчив своє життя 1664 року.

Кожен дослідник тих бурхливих часів Української історії при студіюванні дії доби дуже часто зустрічається з постаттю Івана Богуну й дає ті чи інші зауваження з приводу його діяльності.

Не дивлячись ту видатну роль, що її відіграв І. Богун в подіях того часу, ми ще й досі не маємо докладної, критично перевіреної біографії цього видатного діяча України XVII в.

Маючи на меті з часом присвятити І. Богунові, огляду й освітленню його життя й діяльності окрему студію в праці „Українські діячі XVII в.“, окремі розділи якої вже видруковані й друкуються в виданнях Всеукраїнської Академії Наук,¹⁾ тут в цих рядках я маю розглянути одно важливе питання з біографії І. Богуну—це питання про ідентичність Івана Богуну з Іваном Федоренком.

При студіюванні історії України часів Хмельниччини й наступних за нею років в різних джерелах дуже часто зустрічаються особи Івана Богуну й Івана Федоренка. Деякий час раніше дослідники вважали, не провадячи ґрунтовної аналізи джерел і взагалі не зупиняючись докладно на цьому питанні, що в цих випадках маємо справу з двома різними особами.²⁾

1912 року появилася праця В. Липинського „Stanisław Michał Krzyczewski“.³⁾

В цій праці В. Липинський доводив, що в особах Івана Богуну й Івана Федоренка ми маємо одну й туж особу—Івана Федоровича Богуну, що лише виступає під різними прізвищами: й Іван Богун, й Іван Федоренко.

¹⁾ Вже видруковано „Українські діячі XVII в., І. Тиміш Цицюра“, Записки Історично-Філологічного Відділу Всеукраїнської Академії Наук, кн. XXIV, у Києві, 1929 стор. 70-103 й окремо.

²⁾ Напр. М. Максимовичь, Собрание Сочиненіи т. I, Кієвъ 1876 стор. 694, 702.

³⁾ W. Lipinski, Stanisław Michał Krzyczewski. Z dziejów walki szlachty ukraińskiej w szeregach powstańczych podwodzą Bohdana Chmielnickiego (R. 1648-1649), Zb. Z dziejów Ukrainy, Kraków 1912 стор. 146-513.

Докази своєму висновку В. Липинський дає такі. 1) В „Реєстрах“ 1649 р. Кальницьким полковником вказаний Іван Федоренко, а в відписці В. Унковського, з 1650 р. про козацькі полки й полковників полковником Кальницьким вказаний Іван Богун. 2) Джерела початку 1649 р. вказують, що тоді полковником Подільським, а потім Кальницьким був Федоренко. 3) Прізвище Богун „Федоренко“ або по-польськи „Тодорович“ є прізвище Богун від імення його батька. Цей батько І. Богун є, на думку В. Липинського, Федор Богун, державця з Бубнова, що згадується в джерелах 1618 р. Вживання ж в ті часи повстанцями назв патронімічних є, як каже В. Липинський, явище часте, що викликалося різними причинами.¹⁾ Потім В. Липинський в пізнішій праці „Україна на переломі 1657-1659 р.“, знов коротко повторив свої докази за ідентичність І. Богун з І. Федоренком.²⁾

Таки докази В. Липинського за ідентичність Івана Богун з Іваном Федоренком.

Ці докази В. Липинського зробили вплив на Українську історіографію й такі видатні знавці Хмельниччини, як І. Крип'якевіч, або акад. М. С. Грушевський приймають за певний цей висновок В. Липинського.³⁾ Автор цих рядків в студії „Псевдо-діяриуш Самійла Зорки“ висловив в загальних рисах сумнів про ідентичність І. Богун з І. Федоренком.⁴⁾

Тепер же в зв'язку з тим, що після оголошення вищезгаданої студії акад. М. Грушевського про Переяславську Раду 1654 р. появилися нові важливі дані щодо ідентичности І. Богун з І. Федоренком, я й вважаю можливим переглянути докладніш це питання.

В „Реєстрах“ 1649 р. ми маємо Кальницьким полковником Івана Федоренка.⁵⁾ Але ж поруч з цим в тих же самих „Реєстрах“ в полку Чигиринському, в полковій сотні вказаний як казак „Іван Богун“.⁶⁾

При цьому треба зазначити, що нічого ненормального в тому що виданий діяч перших років Хмельниччини (1648-1649) І. Богун в в цих „Реєстрах“ виступає лише як казак, нема. Зустрічаємо ж ми

¹⁾ W. Lipiński, S. M. Krzyczewski, стор. 288 d. d.

²⁾ В. Липинський, Історичні студії та монографії. Том третій. Україна на переломі 1657-1659. Замітки до історії українського державного будівництва в XVII столітті. Відень 1920, стор. 173, 277.

³⁾ І. Крип'якевіч, Рец. на: Z dziejow Ukrainy, Записки Наукового Товариства ім. Т. Шевченка, т. 114 Львів 1913 стор. 189, 190, М. Грушевський Історія України—Руси т. VIII, ч. 3. Відень 1922 стор. 176, 190, 277, його ж, К історії Переяславської Ради 1654 года, Доклады Академии Наук С.С.С.Р., 1929 № 16, Ленинград, стор. 300, 303.

⁴⁾ М. Петровський, Псевдо-діяриуш Самійла Зорки, Записки Істор.-Філол. Відділу Всеур. Академії Наук, кн. XVII у Києві 1928 стор. 182-183.

⁵⁾ Реєстра всего Войска Запорожскаго послѣ Зборовскаго договора съ королемъ польскимъ Яномъ-Казимиромъ., Москва 1875 стор. 180.

⁶⁾ Реєстра., стор. 1. Розбивка тут і в інших місцях студії моєї.

в цій ж самій полковій сотні Чигиринського полку в цих „Реєстрах“ теж козаком Федора Коробку,¹⁾ що 1648 р. восени посідав посаду наказного гетьмана,²⁾ а 1649 р. влітку був полковником (як видно наказним) Чигиринським³⁾.

Коли ж в списку Українських полків і полковників, що про них зібрав восени 1650 р. відомості на Україні в Чигирині Московський посланець В. Унковський, вказаний „полкъ Калницкій, полковникъ Иван Богунъ“,⁴⁾ що для В. Липинського являється головним аргументом за ідентичність І. Богуна з І. Федоренком,⁵⁾ бо в „Реєстрах“ 1649 р. Кальницьким полковником вказаний Иван Федоренко, з цим поглядом В. Липинського погодитися неможна. По-перше, в цьому списку В. Унковського маємо й такий запис: „Полкъ Черниговскій, полковникъ Иванъ Богунъ“. ⁶⁾ По друге, цей список взагалі якийсь плутаний. Ми маємо тут і таких полковників як Спил, Заблоцький, Лихвиненко, яких я в інших джерелах не зустрів.⁷⁾ Нарешті з осени 1649 р., часу складання „Реєстрів“ і до осени 1650 р., коли Унковський збирав відомості про полки й полковників на Україні (перед цим списком полків і полковників у звітженні В. Унковського маємо запис: „Да по Васильеву и Яковлеву провѣдыванью, у гетмана и у писаря и у нихъ знатныхъ людей и в концеляри полковъ нынѣ учинено всѣхъ шестнадцать“...) могли відбутися, безумовно й відбулися, зміни в складі Української старшини взагалі й полковників зокрема. Иван Богун козак Чигиринського полку осени 1649 р. цілком натурально міг стати до осени 1650 р. Кальницьким полковником, подібно тому як вищезгаданий Ф. Коробка, козак Чигиринського полку „Реєстрів“ 1649 р. в звітженні цього ж

1) Реєстра..., стор. 1-2.

2) A. Człowski, Kudaś, przyczynki do założenia i upadku twierdzy, *Quartalnik historyczni. Roczn. XL, Lwów 1926* стор. 182.

3) Древнехранилище Централна Р. С. Ф. С. Р. (Москва), Архив Министрства Юстиции, Малоросійский Приказ, столб № 5816/5 л. л. 152-154 (копія листа Ф. Коробки від 18 червня 1649 р. до Вольнівського воеводи).

4) Акты относящиеся къ истории Южной и Западной России т. VIII СПб. 1875, дод № 33 стор. 351-352.

5) Інші аргументи В. Липинського є аргументи дуже побічні й окремого розгляду не вимагають. Щож до походження Івана Богуна, якого В. Липинський вважає шляхтичем, мшу зазначити, що сучасник М. Смільовський (джерело правда не дуже певне) під 1651 каже про керманяча козаків „kuśnierza jedniego pa imię Woschona pułkownika braclawskiego“, що погромив Польське військо під Винницею (Рамієтнік Миколая Жеміоловського товариша леккієй хорągви. Lwów 1850. стор. 19).

6) Пор. Д. Иловайскій, История России т. V. Москва 1905 стор. 589, моя студія, Псевдо-діяриш С. Зорки, стор. 183.

7) Пор. моя студія, Псевдо-діяриш С. Зорки, стор. 183.

Унковського восени 1650 р. виступає як генеральний обозний¹⁾, на якій посаді бачимо його й пізніш²⁾.

Виступають одночасно Іван Богун й Іван Федоренко, але в різних, далеких одно від другого, місцях і в кінці 1653 року.

Восени цього року на Україну було послано посольство: стольник Родіон Стрішнев та д'як Мартемян Бредихін³⁾. 4 грудня ст. ст. 1653 р. Стрішнев та Бредихін прибули до Умані, де й залишилися на деякий час. В відписці їх цареві від 13 грудня того ж року маємо між іншими звітками й такі відомості: „Да декабръ жъ государь, въ 9 день приходили къ намъ холопомъ твоимъ уманской атаманъ Иванъ Кіенець, да шаргороцкой казакъ Остапъ Волошенинъ и намъ холопомъ твоимъ сказывали: сего де числа приѣхали изъ войска отъ умонского войскового полковника отъ Осипа Глуха къ наказному полковнику Матвѣю съ листомъ казаковъ пять человекъ; а въ листу де своемъ полковникъ писалъ, велѣлъ уѣзднымъ людемъ изъ сель и изъ деревень возитца въ городъ со всякою животиною и съ хлѣбом, и велѣлъ беречца отъ Татаръ, потому что Татарове изъ войска рушатца вскорѣ. И полковникъ Матвѣй велѣлъ стрѣлять изъ вѣстовыхъ пушекъ и послалъ въ уѣздъ тотчасъ, чтобъ уѣздные люди возились со всѣмъ въ городъ. Да въ листу жъ де, государь, написано; что крымской царь и гетманъ и они полковники и все войско хотятъ съ королемъ миритца; а какъ и на чемъ помирятца, и онъ прицлетъ вѣсть. А казаки де, государь, которые приѣхали имъ сказывали: король де у крымского царя и гетмана просить миру и хочеть миритца на томъ какъ было помиренось подъ Збарожьемъ, и крымской де царь отъ себя послалъ къ королю въ обозъ Салтана царевича де Севергазы агу; а гетманъ де послалъ писаря Ивана Выговского да полковниковъ: крапивенского Жижалова да калницкого Ивана Богуна“. Потім в цій же відписці Стрішнев та Бредихін повідомляли дал, що „мы холопи твои того казака Баженка, который изъ войска приѣхалъ призывали и про то про все и про иные вѣсти спрашивали; и казакъ Баженко про миръ крымского царя и гетмана съ королемъ намъ холопомъ твоимъ сказалъ тѣ жъ рѣчи, что и атаманъ Иванъ и Остапъ Волошенинъ. А поѣхали де отъ крымского царя и отъ гетмана къ королю, для миру царевичъ и мурза и писарь Иванъ Выговскій при немъ Баженкѣ, тому де нынѣ девятой день, а онъ де поѣхалъ изъ войска того ж дни“.⁴⁾ Потім в відписці цих же

1) Акты ЮЗР. VIII дод. № 33 стор. 344.

2) Напр. М. Грушевський, Історія України-Русі, т. IX, ч. I, Київ 1929 стор., 566, його ж, К-історія Переяславской Рады 1654 года, стор. 300-304, пор. А. Grawski. Oczyste Spominki, t. I, Kraków 1845 стор. 139.

3) Справа про це посольство Акты ЮЗР. X СПб. 1878 № 3 стор. 19 і д.

4) Акты ЮЗР. X № 3 стор. 85-86.

Стрішнева й Бредихіна від 14 грудня того ж 1653 р. з Умані маємо й звістку, що „декабря жъ, государь, въ 14 день провѣдали мы холопы твои, что сего жъ числа пріѣхалъ отъ гетмана изъ войска въ Умонь казакъ съ листомъ... И мы холопы твои призывали къ себѣ и того казака, которой листъ привезъ, и о всем его спрашивали. И казакъ уманской Гришка Семеновъ намъ холопомъ твоимъ сказалъ, что онъ поѣхалъ отъ гетмана изъ подъ Гусятина нынѣ осмой день;... а съ полскимъ де королемъ крымской царь и гетманъ помирились... А для де миру съвзжались съ королемъ отъ крымского царя Карашъ мурза перекопской да Ширинъ—бей мурза, а отъ гетмана писарь Иванъ Выговский да полковники Иванъ Богунъ да Жижеловъ кропивенской“.¹⁾ Що полковник Іван Богун брав участь в цих пересправах під Жванцем маємо й в перехопленному вістовому листі від невідомого українця, без точної дати. Лист цей, що містить звістки про пересправи під Жванцем, писано, як видно, на початку 1654 р. й з цього листа видно, що ці пересправи мали місце на початку грудня 1653 р. й закінчилися рухом Українського війська з-під Гусятина 7 грудня ст. ст.²⁾ Що Винницький полковник брав участь на початку грудня ст. ст. в пересправах під Жванцем маємо й в оповіданні І. Виговського тим таки Стрішневу й Бредихіну 24 грудня ст. ст. 1653 р.³⁾ Винницький же полк виступає в часи Хмельниччини під різними назвами: й полк Винницький й полк Кальницький⁴⁾.

З цих даних видно, що полковник Кальницький (Винницький) Іван Богун на початку грудня ст. ст. 1653 р. брав участь у пересправах між Україною й Польщею під Жванцем, причому козак Баженко, що сам був під Жванцем і рушив звідтиль 1 грудня ст. ст., свідчив потім 9 грудня, що Богун поїхав для цих пересправ 1 грудня ст. ст.⁵⁾

Івана ж Федоренка ми зустрічаємо в ці часи зовсім в іншому місці, далеко від Жванця й взагалі від Правобережжя.

9 жовтня ст. ст. 1653 р. в зв'язку з справою приєднання України до Москви з Москви на Україну послано посольство на чолі з боярином

1) Акты ЮЗР. X № 3 с. 87-89.

2) Архивъ Юго-Западной Россіи ч. III т. IV Кіевъ 1914 № 277 с. 777 і д.

3) Акты ЮЗР. X № 3 с. 113.

4) М. Максимовичъ, Собр. Сочиненій, I, 701-702, М. Грушевський Історія України—Руси, VIII, 3 стор. 277, моя студія, Псевдо-діяріуш Сам. Зорки, стор. 197.

5) Це дарма, що ці свідoctва дають іноді різний склад козацьких або Кримських представників на цих пересправах. Важно те, що всі ці свідoctва (в тому числі й свідoctво такої особи, як І. Виговський) дають звістку про участь І. Богуну в цих пересправах. Притому ж деякі з цих свідoctв дають не склад лише посольства, а й ескорт посольства. Точного ж складу Татарського посольства рядові козаки могли й не знати.

В. В. Бутурліним¹). В справі про це поселство В. Бутурліна, в звітженні В. Бутурліна маємо під 3 грудня ст. ст. 1653 р. такий запис: „Декабря въ 3 день приѣхали въ Путивль къ боярину къ Василью Васильевичю Бутурлину съ товарищи отъ гетмана Богдана Хмельницкого полковникъ калницкой Иванъ Федоренко, а съ нимъ тритцать человекъ Черкасъ. И бояринъ Василей Васильевичъ съ товарищи велѣли его поставитъ въ Путивль на посацкихъ дворехъ, и послали имъ кормъ и питье и конской кормъ. Далі в звітженнію Бутурліна маємо, що тоді ж 3 грудня „бояринъ Василей Васильевичъ съ товарищи велѣли полковнику Ивану Федоренку къ себѣ быть; и полковникъ у нихъ того жъ числа былъ и подалъ отъ гетмана листъ“²). Далі у звітженні Бутурліна маємо, що цей Федоренко був при Московському поселстві й 5 грудня ст. ст.; мав Федоренко супроводити поселство Бутурліна до Переяслава згідно з наказом Б. Хмельницького³), але ж чи доїхав він з цим поселством до Переяслава, за тими даними, що мені відомі, встановити неможна⁴).

В цих випадках пересправ під Жванцем і подорожі поселства В. Бутурліна на Україну Іван Богун й Іван Федоренко виступають майже в одні й ті ж дні в двох далеких одно від другого місцях. 1 грудня ст. ст. 1653 р. ми бачимо Івана Богуну під Жванцем, а 3 грудня ст. ст. того ж 1653 р. ми бачимо Івана Федоренка в Московщині в Путивлі. Ясна річ, що за тодішніх засобів сполучення за такий короткий термін відбути подорож між цими двома далекими одно від другого місцями річ цілком неможлива.

8 січня ст. ст. 1654 р. в Переяславі відбулася відома рада про злуку України з Москвою. Після цього тамо ж в Переяславі провадилася й присяга цареві козацької старшини, що була тоді в Переяславі. Головні витяги з чернеток присяжних списків (знайдено в Древнехранилищі Центрархіва Р.С.Ф.С.Р. лише ці чернетки) видані недавно акад. М. Грушевським в вищезгаданій його студії про Переяславську Раду. В цих списках, в складі тої козацької старшини, що виконала 8 січня присягу цареві в списку полковників вказаний й „Кальницкой бывшей наказной полковник Иван Федоренко“⁵). При цьому акад. М. Грушевський вказує, що Федоренко приписаний в листку, на якому міститься список старшини, що присягла цареві, знизу дрібним почерком, але одночасно з іншими полковниками, що присягли цареві. Грунтується в цьому твердженні акад. М. Грушевський на тому, що в цьому

1) Дворцовые Разряды т. III, СПб. 1852 стор. 374, Акты ЮЗР. X № 4 стор. 141-142.

2) Акты ЮЗР. X № 4 с. 164-165.

3) Акты ЮЗР. X № 4 с. 166 і д.

4) Пор. М. Грушевский, К истории Переяславской Рады 1654 года, ст. 303.

5) М. Грушевский, цит. праця, стор. 300-301.

списку нема Паволоцького, Уманського й Брацлавського полковників, що не були в Переяславі, а присягли пізніш. Крім того, Кропивенський полковник Джалалій, що присягав 10 січня, вписаний в списку й під 10 січня¹⁾. Беручи це на увагу, й треба визнати висновок акад. М. Грушевського, що І. Федоренко присяг цареві в Переяславі 8 січня 1654 р. цілком вірним.

Тимчасом, коли невідомо напевно, чи був І. Богун в Переяславі чи ні²⁾, треба визнати з цілковитою певністю, що в перші місяці 1654 р. Іван Богун присяги цареві не виконав.

Грек Ів. Тафлара був весною тогож 1654 р. в'язнем у Варшаві. Польський уряд відпустив потім Тафлару з ув'язнення й доручив йому передати королівські універсали козакам для притягнення їх на бік короля. Тафлара передав ці універсали Б. Хмельницькому, який прислав Тафлару до Москви. Тут 12/22 вересня 1654 р. Тафлара показав, що король хотів надсилати свої універсали з закликом відірватися від Москви „къ полковнику казацкому къ Богуноу для того, что Богунъ въ то время государю еще креста не цѣловалъ, а съ гетманомъ коруннымъ съ Потоцкимъ былъ въ дружбѣ, и хотѣлъ отъ казаковъ отстать и служить королю“³⁾.

З І. Богуном скоро після Переяславської Ради розпочав зносини Польський коронний гетьман С. Потоцький через свого уповноваженого шляхтича П. Олекшича. Метою цих зносин було перетягти Богуну на бік Польщі⁴⁾. В листі Олекшича до І. Богуна від 16 березня 1654 р. міститься, що має „король его милость со многихъ мѣстъ вѣдомость о томъ, что твоя милость не учинилъ еси присяги подданства царю московскому“⁵⁾. Богун цього листа Олекшича одіслав до Б. Хмельницького, а той надіслав цей лист цареві. В наказі царя від 8/18 квітня 1654 р., в справі про грамоти, що треба надіслати Війську Запорізькому, маємо й такий пункт: „Багуна къ вѣрѣ привести и о Багунѣ писать съ похвалою, что онъ прислалъ прелестной универсаль“⁶⁾. Потім в грамоті царя Олексія до Б. Хмельницького від 12/22 квітня 1654 р., після похвали гетьманові за присилку листа Олекшича до Богуна цареві, маємо й таке місце: „Также его Ивана Богуна, за его вѣрность, что онъ того прелестнаго листа у себя не задержалъ, прис-

¹⁾ М. Грушевский, цит. праця, стор. 300.

²⁾ Звітку, що маємо в реляції М. Криницького, що Богуну в Переяславі не було (Relacya Makagego Kryniskiego, czensa z monasteru Pieczarskiego Czenia въ Обществѣ Исторіи и Древностей Россійскихъ, Москва 1861, III, стор. 5 і д.) неможна вважати за цілком вірогідну, бо Криницький в Переяславі не був, а повторював лише чутки (пор. М. Грушевський, Переяславська умова України з Москвою 1654 року, вид. третє, Київ 1919, стор. 7).

³⁾ Акты ЮЗР. X № 17 стор. 773-774.

⁴⁾ Акты ЮЗР. X № 17 стор. 561-562.

⁵⁾ Акты ЮЗР. X № 17 стор. 555 і д.

⁶⁾ Акты ЮЗР. X № стор. 563-564.

лалъ кѣ тебѣ вскорѣ, чинимъ похвалы годного и нашу государскую грамоту, съ нашимъ царского величества милостивымъ словомъ, послать ему за то велѣли. А что онъ полковникъ Иванъ съ тобою гетманомъ и съ иными своими товарищи съ полковники при нашемъ царского величества ближнемъ бояринѣ и дворецкомъ, и намѣстнике тверскомъ, при Васильѣ Васильевичѣ Бутурлинѣ съ товарищи у вѣры не былъ,—и тебѣ бѣ гетману Богдану Хмельницкому велѣти его Ивана кѣ вѣрѣ привести на томъ на всемъ, на чемъ вы намъ великому государю гетманъ и все войско запорожское по Христовѣ непорочной заповѣди, вѣру учинили¹⁾).

Були ще яісь зносили в січні 1654 р. з Богуном і Польського полковника Окуня²⁾), алеж про зміст їх я даних не знайшов, як не знайшов даних про ті доручення, що давав польський король Богунові через вищезгаданого М. Криницького³⁾), але ж треба припустити, що все це було в зв'язку з невиконанням Богуном присяги Москві в січні 1654 р. Чутки, що Богун спочатку не виконав присяги цареві, були поширені й за межами України—принаймні ми маємо про це в Французькій „Gazette de France“ від 19 березня 1654 р.⁴⁾

Коли з вищенаведених даних про невиконання Богуном в січні присяги цареві, деякі, як напр. відомості М. Криницького, або звістки „Gazette de France“, не можуть бути вірогідним джерелом в даному випадкові—вищенаведені слова царської грамоти до Б. Хмельницького, що Богун в Переяславі не присяг цареві, переконливо свідчать, що дійсно Богун спочатку не присяг цареві⁵⁾).

1) Акты ЮЗР. X № стор. 570.

2) Акты ЮЗР. X № 4 стор. 271-272.

3) К. Харламовичъ, Малороссійское вліяніе на великорусскую церковную жизнь, т. I, Казань 1914 стор. 158.

4) L. Kubala, Wojna moskiewka ч. 1654-1655, Warszawa 1910 ст. 166, 393.

5) Питання чи присяг потім Богун цареві чи ні різно вирішається дослідниками. Так М. Костомаров і П. Буцинський вважають, що невідомо, чи виконав Богун потім присягу цареві чи ні (Н. Костомаровъ, Богданъ Хмельницькій, Собр. Сочиненій, кн. IV, СПб. 1904 ст. 571, П. Буцинскій, О Богданѣ Хмельницкомъ Харьковъ 1882 ст. 176). В. Липинський каже, що Богун присяги цареві такі не склав (W. Lipiński, S. M. Krzyczewski, 291, його ж, Україна на переломі, 163). Я ж трикаюся того погляду, що Богун потім присяг таки цареві. Доказами цього висновку я вважаю, по-перше, що вищезгаданий Тафлара оповідав 12/22 вересня 1654 р., що Польський король хотів надіслати універсали Богунові „для того, що Богунъ вь то время еще креста не цѣловаль“ (Акты ЮЗР. X № 17 с. 773). Як видно з цього місця в той час, коли Тафлара оповідав в Москві (вересень 1654 р.) про це, Богун вже виконав присягу цареві. Крім того 1658 р. І. Виговський послав до Москви в складі свого посольства й І. Богуна (Акты ЮЗР. IV, 1863 № 61. ст. 107 і д.). Не можливо припустити, щоб такий спритний дипломат, як І. Виговський, да ще в той час, коли йому потрібно було до часу не розривати з Москвою, послав до Москви посланцем людину, що до цього часу не присяг цареві. Припустити, що Богун присяг цареві за гетьманство І. Виговського на Переяславській

Те що Іван Богун 1654 р. в Переяславі не присягав цареві, а Іван Федоренко присягав тоді ж в Переяславі цареві, свідчить, що ми маємо тут діло з різними особами, а не з одною й тою ж. З цих даних видно, що І. Богун був тоді полковником Винницьким (Кальницьким), а І. Федоренко був в кінці 1653 р. наказним полковником цього ж полку.

Правда, акад. М. Грушевський вважає, що в Москві, коли писано вищезгадану царську грамоту Б. Хмельницькому від 12/22 квітня, що в ній маємо про непрягу Богуна царові в Переяславі, „присяжные списки может быть не были готовы, а может быть в „Іванъ Федоренке бывшем наказном полковнике калыницком“ (как почему то назван он в присяжных списках) и не угадывали „Івана Богуна полковника винницкого“, о котором говорила грамота 12 апреля и бояре без дальнейших справок приняли за факт, что он не присягал в Переяславе, раз так утверждала польская сторона“¹⁾.

Тимчасом з цим поглядом погодися не можна.

В Москві повинні були добре знати про те, хто з Української старшини виконав присягу цареві, а хто ні. В звідомленні В. Бутурліна маємо про посилку ним Московських стольників і спряпчих по Україні „для переписки и приводити къ вѣрѣ полковниковъ, которые не были въ Переясловлѣ у вѣры, и сотниковъ и казаковъ и шляхту и мѣщанъ и всяких людей“²⁾. Коли на Москві одержано від Б. Хмельницького вищезгаданого листа Олєкшіча до Богуна, листа в якому останньому за перехід на бік Польщі й за організацію руху проти Б. Хмельницького й Москви, обіцялося від імени короля „гетманство запорожское, шляхетство и староство“ й казалося, що Богун не присяг цареві—цілком натурально на Москві повинно було виникнути питання, чи виконав Богун присягу цареві чи ні. Будемо пам'ятати, що для Москви, яка тоді мала широкі пляни експансії не тільки на Україну, Білу Русь, а навіть і на Балкани³⁾, становище на Україні, ставлення людности України до злуки з Москвою, було справою дуже важливою. Московський уряд мусив поставитись обережно до наказу Б. Хмельницькому при-

раді поч. 1658 р., де, як цар писав до М. Пушкаря „гетманъ и полковники вновь учились на вѣчное подданство, въ соборной церкви при новообраномъ митрополитѣ и при всемъ освященномъ соборѣ вѣру учили“ (А кты ЮЗР. XV, 1892 № 2 с. 17—місце джерел дуже важне й характерне для встановлення юридичної природи злуки України з Москвою) я не можу, бо як видно з даних про роздачу в Переяславі 1658 р. соболів Українській старшині, Богун в Переяславі не був (А кты ЮЗР. IV № 58 с. 100, пор. моя студія, До питання про певність відомостей літопису Самовидця й про автора літопису—Романа Ракушку-Романовського, Записки Ніжинського Інституту Народньої Освіти, кн. VI, Ніжин 1926 ст. 26).

¹⁾ М. Грушевський, К истории Переяславской Рады 1654 года, стор. 303.

²⁾ А кты ЮЗР. X № 4 стор. 250—251.

³⁾ M. Hruševs'kij, Sjednocení východního Slovanstva a expansivní plány na Balkáně v letech 1654—1655, Z dějin Východní Evropy a Slovanstva. Sborník věnovaný Jaroslavu Bidlovi. V Praze 1928, стор 340 і д.

вести Богуна до присяги й, перш ніж давати наказ про таку присягу, добре довідатися чи не присяг Богун в Переяславі, щоб фактом наказу повторної присяги не показати свого недовір'я до України взагалі й такого видатного діяча як Богун зокрема.

Встановити ж напевно, чи виконав Богун раніш присягу цареві, чи ні можна було Московському уряду через того ж В. Бутурліна, що був на чолі посольства на Україну, а в ті часи, як писано вищезгадану царську грамоту до Б. Хмельницького, був вже на Москві. Царського наказу писати Б. Хмельницькому про приведення Богуна до присяги дано, як зазначено вище, 8 квітня ст. ст., а сама ця царська грамота датована 12 квітня ст. ст. Бутурлін же повернувся до Москви на початку лютого ст. ст.¹⁾, після чого ми й бачимо Бутурліна на Москві²⁾. Бутурлін повинен був, звичайно, знати, чи виконав Богун присягу цареві, чи ні. Якщо І. Богун й І. Федоренко був та ж сама особа, Бутурлін також мусив би про це знати, бо він знав Федоренка за ранішого зустрічу в Путивлі. Про тих полковників, що виконали присягу цареві за перебування Бутурліна на Україні, й інших, що присяги не виконали, мусили на Москві знати через того ж Бутурліна ще й з рахунку соболів. Коли Бутурлін рушав на Україну йому було дано між дарунками козацькій старшині й духовенству, ще й соболів „полковникомъ 20 чоловѣкомъ по 40 соболей по 70 руб. сор.“³⁾. Ці соболі Бутурлін роздавав, звичайно, тим, що присягли цареві. Коли ж хто з полковників не присяг, ясна річ, що соболі йому не були дані, про що обов'язково мусило бути в звіті Бутурліна про витрату соболів, бо добре відомо, який докладний звіт-давали Московські посланці про витрати соболів. Не міг в цьому випадку Бутурлін бути винятком.

Крім цих даних, що свідчать проти ідентичності Івана Богуна й Івана Федоренка, я знайшов у джерелах ще й інші дані, дані правда не такі яскраві, як попередні, але які побічно стверджують, що І. Богун й І. Федоренко особи різні.

Відомий С. Беневський в листі з Пелонного від 27 січня (напевно н. ст.) 1658 р. до канцлера Корицинського повідомляв, що відомості про події на Україні він „на osobnym posyłam rescripcie“⁴⁾. В цьому ж „rescripcie“ є, що Беневський одержав відомості від Київського підчашого Ворошила й від Городельських міщан, що козацькі посланці Федоренко й Демко рушили до короля⁵⁾.

1) Акты ЮЗР. X № 4, стор. 277 і д.

2) Дворцовые Разряды, III, 405, 406.

3) Акты ЮЗР. X № 4, стор. 141.

4) Памятники, изданные Киевской Коммиссією для разбора древнихъ актовъ т. III, Киевъ 1898, отд. 3 № 54 стор. 266.

5) Памятники Киев. Ком., III, 3 № 55 стор. 268: „Potym, powziawszy tak od p. Woroszyła, podczaszego Kiiowskiego, iako y od mieszczan Horodelskich informacją, że posłowie kozaccy Fedorenko y Demko szli do j. kr. msⁱ posłałem list z Horodla do j. kr. mci“.

25 ж січня ст. ст. 1658 р. ми бачимо Івана Богуну в складі того війська, що його Іван Виговський послав до Полтави на придушення руху людности, на чолі якої був М. Пушкар.

В листі М. Пушкаря цареві Олексію від 8/18 лютого 1658 р. в звітках про цей похід відділів Виговського є, що І. Виговський „нынѣ генваря въ 25 день изъ-за Дуная грошевой людѣ затыгши, Волохъ, Сербовъ, и янчанъ и казаковъ охотниковъ, взявши и при тѣхъ наемныхъ людяхъ старшихъ Ивана Богуну, бывшего полковника брянского и Ивана Сербина полковника, надъ тѣми людми иноземскими и Ятца Черкаса, обывателя голтвянского, своихъ помошниковъ, прислалъ былъ до города Опошенень на Ворскло рѣку“¹⁾. Путивельський „верстапой казакъ“ М. Антонів, що його воевода М. Зюзін послав до І. Виговського й Г. Лесницького, показував, повернувшись з Миргороду, в Путивлі 28 січня ст. ст., що „генваря жъ де въ 26 день прибѣжалъ въ Миргородокъ къ полковнику Григорю Лѣсницкому изъ-подъ Платавы отъ полковниковъ, отъ Багуна и отъ Ивана Сербина, вѣстовщикъ и сказалъ де полковнику Григорю Лѣсницкому, что де гетманъ посылалъ изъ Гадича полковниковъ Багуна да Ивана Сербенина, а съ ними служилыхъ людей полторы тысячи—съ Багуномъ Черкасъ, а съ Иваномъ Сербяниномъ Сербянь подъ Платаву на залогі для того, что де Платавской полковникъ Мартынъ Пушкаръ гетману учалъ быть во всемъ непослушонъ и угрожаетъ войною; и тѣмъ де гетманскихъ людей Платавской полковникъ Мартынъ Пушкаръ съ своимъ полкомъ, съ Запорожскими жъ Черкасы, побилъ человѣкъ съ триста генваря въ 25 день“²⁾.

Коли опісля, восени 1658 р. І. Сербін потрапив у полон до Москви, він оповідав про ці події походу проти Пушкаря, що І. Виговський на повстанців „велѣлъ ему Ивану Сербину да Ивану Богуну съ войсками своими итти“³⁾.

Крім того, треба відзначити, що спомин про Федоренка в вищезгаданих звітках Беневського від січня 1658 р. є останній спомин в відомих мені джерелах про цю особу—більш споминів про Федоренка ані в джерелах; ані в працях я не знайшов. Про Івана ж Богуну в джерелах звісток зустрічається досить, аж до часу розстрілу його поляками 1664 р. Коли припустити, що І. Богун й І. Федоренко одна й та ж особа дивно буде, чому за часи 1648—1658 р. р.

¹⁾ А к т ы ЮЗР. XV № 2 стор. 4, пор VII, 1872 № 78 стор. 224.

²⁾ А к т ы ЮЗР. IV № 55 с. 91.

³⁾ А к т ы ЮЗР. XV № 6 с. 269, пор. В. Герасимчук, Виговщина і Гадяцький трактат (відбитка з „Записок“ Науков. Тов. ім. Т. Шевченка), стор. 49, Д. Коренець, Повстанє Мартина Пушкаря, Наук. Збірник присв. проф. М. С. Грушевському, Львів 1903 стор. 268, І. Крип'якевич, Сербі в українським війську 1650—1660 р.р. Записки Наук. Тов. ім. Т. Шевченка, т. 129, Львів 1920 стор. 86, м о я студія, Псевдо-діяріуш Самійла Зорки, стор. 183.

І. Богун виступає часто й як І. Федоренко, а з 1658 р. він під цим прізвищем не виступає.

Підсумовуючи все вищезгадане, я вважаю за певний висновок, що Іван Богун й Іван Федоренко це не одна й та ж особа, як про це панує думка в нашій історичній літературі, а особи різні. Коли ж Іван Богун й Іван Федоренко виступають одночасно як полковник Винницький (Кальницький) це з'ясовується не ідентичністю цих осіб, а тим, що приблизно з 1650 р. Іван Богун був полковником Винницьким (Кальницьким), а Іван Федоренко бував в ці ж часи наказним полковником цього ж полку.
